

KÖROĞLU DESTANINDA NAĞME

The Songs in Koroghlu Epics

Əliağa CEFEROV

Abstract: *In the article are investigated the songs in Koroghlu epic. The texts of the songs which given in Koroghlu epics is analysed. According this analyse cleared that these songs are connected with archaic rituals.*

Keywords: *Koroghlu, Epic, Song, Archaic, Ritual.*

Köroğlu destanında tüm bölümlere nağmeler eşlik ediyor. Nağmeleri kim söylüyorsa onun duygu ve düşüncelerini, zevkini, karakterini yansıtıyor. Köroğlu destanındaki nağme ve şiirleri iki yere ayırabiliriz:

1. Cönklere yansımış destana ait nağmeler.
2. Sözlü olarak ağızdan ağıza, ustadan çırağa geçen nağmeler.

Cönklerde kalmış nağmelerin sayı çok değildir. Bu cönklere Elyas Müşeqyan`nın 1721 yılında tertip ettiği “Nağmeler” E. Karacadaği`nin “Şiirler mecmuası” tezkiresi, Arakel Tebrizli`nin “Tarih” kitabı, D. Eliyeva`nın Gürcüstan Devlet Müzesinde elde ettiği şiirler aiddir. “Köroğlunun maceraları” isimli defterinde yazarı bilinmeyen “Siskari” (Şefek) dergisinin 1872 yılındaki sayısında “Köroğlu” isimli makalesi yayımlanmıştır. Burada yazar “Köroğlunun maceraları” isimli şiir defterinden ve oradaki şiir nağmelerden bahs ediyor. (1, s. 252 - 253). M. H. Tehmasib “Köroğlu” nun 1956, 1959, 1969 yıllarındaki yayınlarında “Müstekil koşmalar” başlığı altında E. Müşeqyan`nın “Nağmeler” kitabından 7 şiir, Endelib Karacadaği`nin “Şiirler mecmuasından” 19 şiir, 1935 yılında yayımlanmış “El şairleri” (2 cilt) kitabından 2 şiir, Dilare Eliyeva`nın Gürcüstan Devlet Müzesinden aldığı 6 şiiri vermiştir. Köroğlüşünaslıkta şimdilik bu şiirler ilk şiirlerdir. Peki “Köroğlu” destanının farklı farklı kollarındaki mana ve mazmunca birbirine yakın olan bazı şekil özelliklerine göre farklı olan şiirler ilk nağmeler sayıla bilirmi? Biz yukarıda sözlü olarak ağızdan ağıza geçen nağmeleri ilk nağme gibi değerlendirdik. Cönklerden elde edilmiş şiirler ilk noktayı nazardan daha eski sayıla bilir. 1842 yılında A. Xodzoko`nin yayımladığı “Köroğlu” destanındaki şiirler aynı yıl konusuna göre sonraki yayınlardaki şiirleri kıyaslamağa yardımcı oluyor.

Epik ananede nağme geniş bir anlayıştır. Nağme destan türünün üslub biçimidir. Nağmenin günümüzde manası kaybolarsa daha önceleri etnosun tarihini etnografyasını folklorunu dilini koruyan edebi tür olmuştur (2, 1, 146, 148). Bu manada “Köroğlu” destanı eski nağme türünün belirttiği destanın kahramanlık özelliklerini taşımaktadır.” Köroğlu” destanının yayılma alanı Azerbaycan coğrafyası ile bağlı olmuştur. Biliyoruz ki, eski Azerbaycan’da çok kabile ve taifeler yaşamıştır. Sonralar belli etnosun oluşmasında büyük etkisi olmuştur. Bu etnosların sözlü geleneğini epik ananeden gelen nağmeler oluşturmuştur.

Bu türde olan nağme türlü şiirlerde sözlü olarak ağızdan ağıza geçerek bir etnosun malzemesi olmaktan çıkmış, geniş alanlarda yaşayan akraba dilli taifelerin bedii ürününe dönüşmüştür. Biz bunu sadece teke taifesinin örneğinde göre biliriz. Burada isim şarttır. Bu nağmeleri belki de sonralar Köroğlu nağmeleri olarak isimlendirilmiştir. Kahraman ismi nağmede şarttır. Bu tür nağmeler Köroğlu’ya benzer kahramanların kahramanlıklarını yansıttığından sonradan epik ananede bir isimle—Köroğlu ismiyle tarihe geçmiştir. Burada bir soru bizi düşündürüyor. Köroğlu kimdir? Tarihi noktayı nazardan ona nasıl yaklaşmak lazımdır? Bu sorunun Azerbaycan sözlü edebiyatında ilk Köroğlu nağmeleri tarihten belli olduğu gibi Elyas Müşegyan’ın “Nağmeler” elyazmasında toplanmıştır. Bu nağmelerin toplandığı yer ise Güney Azerbaycan coğrafyası ve Urmiya Anadolu topraklarıdır.

Bir çok folklorşünasların söylediği gibi Elyas Müşegyan “Nağmeler” toplusunu 1721 yılında toplayıp bitirmiştir. Bilim adamlarının söylediği gibi bu elyazmasında Köroğlunun dilinden 13 nağme verilmiştir. O bu nağmeleri Arakel Tebrizli’nin “Tarih” kitabından (1662) almıştır. E. Karacadaği’nin tezkiyesinde 20 Köroğlu nağmesi verilmiştir. Her iki el yazmadaki şiirlerden Köroğlu’nun hem de şair olduğunu söyleye biliriz. İsimlerini söylediğimiz elyazmaların Köroğlunu şair kahraman gibi takdim ediyor. E. Rahmani söylüyor ki koşmalara hiç bir Köroğlu “kolunda karşılaşmıyoruz. Bu da Köroğlu’nun şair kahraman olduğunu onaylıyor (3, s. 61).” Köroğlu” destanının çeşitli kollarında karşılaşılan nağmeler belli farklarla birbirine benziyor. Buna da amaç cönklerde korunan nağmelerle “Köroğlu” kollarındaki şiirleri kıyaslamak, ilk nağme çeşitlerini ortaya çıkarmaktır. Şunu da söylemeliyiz ki Kafkaz kolu ile Güney Azerbaycan kollarının şiirlerini kıyasladığımızda aralarındaki farklılıkları göre biliyoruz. Örneğin Tebriz kolunda öyle koşmlarda karşılaşıyoruz ki onların Azerbaycan kolunda karşılığı yoktur. Yahut mazmunca aynı biçimde farklı şiirlerin etkisi vardır. Örneğin Kafkaz kolunda “Mehub hanımın Çemlibele gelmeyi” kolundaki Belli Ahmet’in dilinden söylediği şiir:

Ченлибелден сени дейиб элмишем,
Уста, кулун оллам, ал дцзелт сазы!
Кырылыбды сазым, метел калмышам
Уста, кулун оллам, ал дцзелт сазы! (4, с. 217)

Koşmanın tüm mısraları az farklarla Tebriz kolunda:

Баш эютцрцб сени дейцб элмишем,
Уста, кулун оллам, сазы дцзелт, йола сал мени.
Сазым сыныб, мен серэрдан калмышам,
Уста, кулун оллам, сазы дцзелт, йола сал мени. (8, с. 45)

Koşması ile biçimce farklı mazmunca tam uygunluk var. Başka mısralarda da bu tür uygunluk var:

Сене курбан оллам, кырыры гоъа
Алчаг даианмысан, данышма уъа
Не защмет верирсен еэри кылынъа
Уста, гулун оллам, сазы дцзелт, йола сал мени. (8, с. 45)

Белли Ащмедем, еслим, сойум кцрдиъе,
Сюйле эюрцм, уста, ел муздун нече?
Кюнлцм губар ейлер ортадан биче,
Уста, зынды оьлу, ал дцзелт сазы. (4, с. 218)

Biz her iki destandaki Nigar`la ilgili kolu karşılaştırırken M. H. Tehmasib kolundaki bir çok şiirlerin Tebriz kolunda kısaltıldığını görüyoruz. Örneğin Nigar`in mektubunu alan Köroğlu “Yiğit gerek yar seçmek, özü tek gedetek gede” diyor. Aynı keraylı Tebriz kolunda da göre biliyoruz. Yahut Nigar`in “başına döndüyüm ay koç Köroğlu, eğer yiğitsense gel götür beni” koşması Tebriz kolunda yoktur. Ali Kamali varyantındaki şiirleri Tebriz ve Tehmasib yayınında görmüyoruz. Bu şiirler tam farklı benzeri olmayan örneklerdir.

Баъчалар эетирир бары,
Эеяр кюнлцмцн губары,
Корольлунун Низар йары
Истанбулдан йар алмаъа. (6, с. 65)

Şirini örnek vere biliriz ki hiç bir kolda ona uygun örnek yoktur. Bunun tam aksi olarak “Salam verdim salam almaz” mısrası ile başlayan keraylılara eski ve ilk nağme olarak tüm kollarında karşılaşa biliyoruz.

Салам веррем, салам алмаз,
Эюрцм дутсун салам сени.
Аьчасыз, мцлксцз ашыьам
Пулум йохдур, алам сени. (8, с. 47)

Şiiri M. H. Tehmasib yayınındaki birinci mısraya uygun geliyor:

Салам вердим, салам алмаз
Эюрцм кессин салам сени
Ахчасыз, пулсуз ашыьам
Пулум йохдур алам сени (4, с. 42).

Her iki varyantta da bir ve dördüncü mısralar dışında iki ve üçüncü mısralar tamamıyla farklıdır.” Koroğlu” nun Paris nüshasında olan dört mısra Tebriz kolundaki dört mısraya tam tamına uygundur. Tebriz ve Paris nüshalarını esas alırsak bu keraylının ilk nağme olduğunu söyleye biliriz. Ama poetik mana olarak M. H. Tehmasib yayınındaki keraylı daha sonuncudur. Böylelikle de “Saçların kara değilmi?” şiiri üç nüshada Tebriz, M. H. Tehmasib ve Ali Kamali varyantlarında aynı mazmunda ve aynı ölçüde 8`li hece ölçüsünde birbirini tamamlıyor. Örneğin Ali Kamali`de

İlgim-илгим чийний цсте
Saçların kara değilmi?
Tökülübdür döşler üzre
Tellerin kara değilmi? (6, с. 71) \

M. H. Tehmasib yayınında

Kara deyen güzel,
Kaşların kara değilmi?
Tökülübdü dal gerdene
Saçların kara değilmi? (4, с. 205)

Tebriz kolunda

Bana deyirsən karasan
Kaşların kara değilmi?
Tökülübür dal gerdana
Saçların kara değilmi? (8, c. 51)

M. H. Tehmasib ve Tebriz yayınlarının üçüncü mısraları da birbirine uygundur. Ama Ali Kamali varyantında mısraların sayı yedidir, mazmunca da o biri varyantlardan farklıdır.. Tipoloji uygunluğa esasen M. H. Tehmasib ve Tebriz varyantlarındaki keraylının mısraları aşık edebiyasının etkisi ile çoğaltılmıştır.

E. Müşegyan`nın “Nağmeler” kitabında “Salam verdim, salam almaz” keraylısının şöyle bir kolu da vardır (11). Bu keraylı A. Nebiyev yayınında da yer alıyor.” Hamza – Eset” de ve Tebriz kolunda ise “Bana kara deyen gözəl” keraylısının ikinci mısraları birbirine uygundur (4, 5, 46)

Genellikle “Köroğlu” şiirlerinde “Salamverdim, salam almaz”, mısrasıyla başlayan başka şiirlerde vardır. Bu da aynı kalıbın poetik üslubunun geniş yayıldığı gösteriyor (11, s. 80). İsmi söylediğimiz her iki şiir “Köroğlu” nun “İkinci meclisi” veya “Köroğlunun Derbent seferi” yahut Paris nüshasının “Dördüncü meclisi” n oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Destanın yurt kısmında bu şiirle ilgili belli bir hazırlık görülüyor. Bu şiirler yurt kısmının daha etkili olmasına yardımcı oluyor. Şöyle söyleye biliriz ki aynı yıl şiirlerin kalıpları destanın ilk özeti ile aynı anda yaranmış ve yurt kısmı ile aynı şiirleri biri birinden ayırmak doğru değildir. Bu tür şiirler belli duygu ve düşüncelerin etkisi ile oluşuyor ve kahramanın iç dünyasının göstergesine dönüşüyor. Genellikle kolardan görülüyor ki Köroğlu kendi duygu ve düşüncelerini şiirle ifade ediyor, onun için de önceki şiire destek gibi ikinci bir şiirde kahramanın dilinden söyleniliyor. Örneğin “Salam veren salam almaz” şiirine iki fikir söylenilmiştir. Bu şiirden sonra “Köroğlu” destanının M. H. Tehmasib ve A. Nebiyev kolarındaki aşığıdaki şiir Köroğlu`nun dilinden söyleniliyor

Uca dağlar başı
Çenlide olur çensizde
Cehd ele bir işde tapıl
Senlide olur sensizde (4, c. 43)

Uca dağlar başı,
Çənlide olur çensizde
Gönül evim herden gemli olur
Senlide olur sensizde (10, c. 57)

Elyas Müşegyan bu mısralara benzer bir neğme kayda almış (4, S. 504) Tebriz kolu ve Paris nüshasından başka mazmunda takriben Koroğlu`yla aynı söylüyor

Buyur meni celladlara
Hergiz sır verme yadlara
Minende köhlen atlara
Onu minen sarhoş olsun (3, c. 69)

Pərim dil verme yadlara
Buyur meni celladlara
Mindirerem köhlen atlara
Yollar ile sarhoş olsun (8, c. 48).

Bu şiirlerle Koroğlu önceki şiirdeki fikrini tamamalamış oluyor. Ermeni alfabesiyle yazılmış bir elyazmada ise aynı kafiyede buna benzer iki mısra var (4, s. 506).

Ermeni alfabesiyle yazılmış şiir Müşegyan`nın verdiği nağmeyle düşünsek bu tür şiirlerin eski elyazmalardaki nağmelere uygun olduğu kanaatine gele biliriz. (7, s. 60 - 67).

Bu tür şiirlerin tasnifinden sonra bir soru ortaya çıkıyor. Destanın ilk oluşunda koşma ve keraylılardan oluşan şiirlerin dizilişi nasıl olmuştur? Onlar biri biri ile hangi ilişkide olmuşlar? Bu sorulara cevap aramak için destanın yurt yeri şiirlerini ayırı ayırı tasavvur etmemiz lazım. Bütün destan boyu şiirlerin biri biriyle mana ilişkisi destanın ilk kuruluş yapısını teşkil ettiğini göre biliyoruz. Buraya eski şiirlerin yansıdığını söylemek çok zordur. Hem de en eski şiir parçaları metinde yoktur. “Ali kişi” kolu gibi şiirsiz metnin ne zamansa şiirle ifade olunacaktır. Sonradan bu küçük destanlar ozanla genişlenmiş biribiri ile birleştirilmiştir. Örneğin Kıratla bağlı olan özetlerin birleşmesini düşünüyoruz. Nigar, Eyvaz, Demirçioğlu ve başkaları ile bağlı kollar da bu tür sonradan birleşmelerdir. Hem de bu kolar biribirini tamamlaya biliyor. Şöyle söyleye biliriz Nigar`ın çocuğu yoktur, Eyvaz`ı evlatlık olarak alıyor, Eyvaz durna teli için gidiyor, Demirçioğlu ona bu işte arkadaş oluyor veb. Küçük mazmunlu özetler kol halinde birleşmişler. Böylelikle dstandaki biribiri ile ilgili özetlerin bir yapıda birleşmesini göre biliyoruz. Şöyle söyleye biliriz ki bazı

kollar birbirinden türüyor. Kıratın Hamza tarafından kaçırılması eski kollardandır. Oradaki nağmeleri de ilk koşma olarak değerlendire biliriz.” Hamzanın Kıratı kaçırması” kolunda Hamza`nın Kıratı nasıl kaçırıldığı tasvir olunuyor. Köroğlu ile Hamza`nın karşılaştığı mekanda değirmende Köroğlu`nun dilinden bir kaç meşhur şiiri duya biliyoruz. Birinci nağmede o Kıratı Hamza`yaşöyle emanet ediyor:

Canım Hamza gözüm Hamza
Hamza incitme Kıratı.
Budu sana sözüm Hamza
Hamza incitme Kıratı. (4, c. 173)

Tebriz versiyonunda Hamza`nın Kıratı nasıl kaçırması, Köroğlu`nun Hamza`ya sözü, Kıratın tarifi verilmiştir.

Köroğlunun “Eylen deyim Kıratın kıymetini” mısrasıyla başlayan koşma ilk nağme türünün en iyi özelliklerini kendinde yaşatıyor. İlk önce burada Kıratın tarifi o kadar güzel yapılmış ki Köroğlu`nun ona neden bu kadar değer verdiğini anlayabiliyoruz. Bu türk düşünce sisteminde kahramanın baba merhameti, atın tarif olunmasının örneğidir. Kıratın tarifinde aliterasyon ve tekrar kullanılmıştır. Mısranın başlarında tekrar olunan “seksen bin” kelimesi Kıratın Köroğlu için her şeyden önemli olduğunu gösteriyor:

Eylen deyim, Kıratın kıymetini
Seksen bin serkerde malada verme
Seksen bin ağ kamer öylece,
Seksen bin haznede pulda verme. (4, c. 175; 5, c. 75)

Köroğlu`nun “tapşırması” 3 nağmede ifade olunuyor:

Hamza atı yahşı sakla
At igidin kardeşidir
Günde muğayat olub yokla
At yiğitin kardeşidir. (4, c. 176)

Onu da söylemeliyiz ki Köroğlu`nun dilinden bu üç “tapşırma” sadece Kafkaz varyantındadır. Bunun aksi olarak “Çünkü oldum değirmançı” mısrası ile başlayan şiire tüm Azerbaycan varyantlarında hem de Paris nüshasında karşımıza çıkıyor. Ali Kamali varyantında Köroğlu “Çağır gelsin den Köroğlu” söylemeden önce Kıratın kaderini bu nağmede görüyoruz:

Düşman narım ayak saklar
Delilerim pek dağlar
Acep günüm vay zar olar
Gam kervanı beni aldı. (6, c. 46)

Köroğlu ile Hamza'nın değirmende karşılaşmasından sonra söylenen bu nağme daha meşhur bir nağmenin söylenmesine neden oluyor." Çünkü oldum değirmançı çağır gelsin den Köroğlu" nağmesi tüm kollarda vardır." Çağır gelsin den Köroğlu" nağmenin kendi mitoloji kökleri vardır. Bu kolda bazı işaretler veriliyor.

Kollardaki az değişikliklerin olması nağmelerin eskiliyini etkilemesi, nağmelerin eskiliyini gösteren özelliklerden biri de onun ritualla bağlı olmasıdır.

Edebiyyat

1. Шаьылар В. Эцрьцстан`да тцрк халк едебийаты ананелери. Бакы, Седа, 2005.
2. Щекимов М. Азербайъан ашык едебийаты. Бакы, Йазычы, 1983.
3. Раһмани А. А. Азербайджан в конце XVI и в XVII веке. Баку, Эльм, 1981.
4. Корольу. Бакы, Чырак, 2006.
5. Корольу (Veli Нулуфлу няшри). Бакы, Елм, 1999.
6. «Корольу» дестаны (Eli Камали arşivindeki varyantlar). Бакы, Нурлан, 2009.
7. Аббасов И. Азербайъан kahramanlık дестанларынын ермени дилиня терьцме, тебдил, нешри тарихи ве тедкик меселелери. Азербайъан sözlü халк едебийатына даир таджиклер. 6-ъы китар. Бакы, Елм, 1981.
8. Köroğlu (Тифлис варуанты). Бакы, Сяда, 2005.
9. Köroğlu. Парис nüshası. Бакы, Шарг-Гарб, 2005.
10. «Köroğlu» дестаны (Топлайаны А. Небийевдир). Бакы, Нурлан, 2003.
11. Köroğlu. Вели Нулуфлу уауını (1927). Бакы, Елм, 2007.